

Aleksander Žižek:
Memento mori; smrt in odnos do nje v arhivskem gradivu
Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 2020, 79 strani

Po zaključeni seriji razstav #Dekade, ki so kar pet sezon obiskovalcem Zgodovinskega arhiva Celje odkrivale dogajanje v Celju po posameznih desetletjih, je v sezoni 2020/2021 na ogled arhivska razstava s tematiko, ki je v arhivu del vsakdanjika in neizogibna v življenju vsakega živega bitja. Tik pred dnevom spomina na mrtve je avtor razstave in kataloga dr. Aleksander Žižek postavil na ogled arhivsko gradivo, ki ponazarja odnos do smrti in doživljanje smrti skozi zgodovino. Projekt Memento mori se ukvarja z delom življenja, ki je še vedno neke vrste tabu tema. Tematiko bi lahko označili kot morbidno in temačno, vendar skozi običaje ob smrti, pogrebno dejavnost, oporoke itd. spoznamo širšo sliko o družbi in odnosu do zaključka življenja.

Katalog Memento mori, ki bi ga lahko iz latinščine prevedli kot *zavedaj se smrti*, obsega 79 strani. Pet poglavij zajema pet tematik, ki se navezujejo na zaključek življenja z zgodovinskega vidika. Tako je zasnovana tudi razstava v razstavnem prostoru Zgodovinskega arhiva Celje. Slovenski prostor je že stoletja zaznamovan s krščansko vero in prav v prvem poglavju avtor predstavi versko dimenzijo smrti. Po krščanskem izročilu le dobri ljudje gredo v nebesa, zato so priprave na smrt vključevale najrazličnejše verske institucije, ki so poskrbele za lažji prehod v večno življenje, v zameno za večji ali manjši dar. Poudarjeno je arhivsko gradivo: Rimski misal – mašne molitve za umrle in Volilo baronice Katarine Elizabete Rämbschissl celjskim minoritom. Dokument iz leta 1692 je bil sestavljen za obeleževanje spomina na baronico z mašami, litanijami in molitvijo, ki je v ta namen namenila minoritskemu samostanu v dokumentu določeni znesek.

Oporoke in testamenti so dokumenti, s katerimi se je (in se še vedno) določilo, kdo podeduje pokojnikovo premoženje. Kot ugotavlja avtor, vrstni red omembe in natančnost opisa v oporoki naslikata, koliko je pokojniku pomenila posamezna vrsta imetja. Zanimivo je, da se v oporokah med zapustnikovim imetjem znajdejo poleg nepremičnin tudi premičnine, kot so plašči, krila in predpasniki. Testamenti in oporoke so bili v preteklosti sestavljeni bolj čustveno, kot bi pričakovali za tako vrsto uradnega pisanja. Skrb zanje so do konca druge svetovne vojne prevzeli notarji, nato pa sodišča in odvetniki vse do leta 1994, ko je bil ponovno ustanovljen notariat. V katalogu je predstavljena oporoška iz 19. stoletja, ki je zapisana v slovenskem jeziku, kar je redkost med ohranjenim starejšim gradivom. Transkripcija enega izmed številnih testamentov, ki so hranjeni v arhivih, je objavljena v drugem poglavju o materialni plati odhoda.

Zadnji dom je tretje poglavje in najboljše poglavje kataloga, ki predstavi zanimive dokumente, kot so potrditev pravil ceha mesarjev s strani Marije Terezije iz leta 1770, načrti mrtvašnice, stroškovnik pogrebnih stroškov iz leta 1908, osmrtnice in vse do uniform pogrebnega zavoda Celje, Kronike konca strašne vojne iz leta 1945 itd. V katalogu avtor predstavi tudi lokacije celjskih pokopališč, ki pa se niso ločile samo po verski pripadnosti, ampak tudi po nacionalni pripadnosti. Smrt je v času druge svetovne vojne dobila povsem drugo dimenzijo. Iz perspektive vladajočih je postalo življenje določene skupine ljudi razvrednoteno in smrt nekaj samoumevnega. Avtor predstavi srhljivo zgodbo duševno bolnih in telesno oslabeledih oskrbovancev zavoda v Novem Celju. V fondu Okrajnega sodišča Celje sta ohranjena seznama oskrbovancev, ki so jih leta 1941 premestili v zavod Feldhof pri Gradcu, kjer so tiste s prvega seznama najverjetneje pobili, tiste z drugega seznama pa sprejeli za nadaljnje zdravljenje. Podobna usoda je doletela tudi oskrbovance hiralnice v Vojniku in iz Medloga. Kremplji koncentracijskih taborišč so posegli tudi v slovenski prostor. Naznani-la smrti taboriščnikov so iz taborišč pošiljali na občino, od koder je taboriščnik

prihajal. V naznanilih smrti so kot vzroki nesreče pogosto navedeni neresnični vzroki, kot na primer vnetje debelega črevesja. Po vojni so sledili strašanski povojni poboji, katerih žrtvam stoji spomenik na Teharju.

V celjskem prostoru so se zgodili odmevni pogrebi. Od vidnejših pripadnikov se je družba poslavljal bolj javno in njihovo smrt so prikazali kot resno izgubo lokalne skupnosti. Med odmevnimi pogrebi, ki jih celjska zgodovina beleži, je na prvem mestu pogreb Ulrika II. Celjskega, dolgotnega celjskega župana dr. Josefa Neckermanna, enega izmed stebrov slovenstva dr. Ivana Dečka, revolucionarja Borisa Kidriča, partizanskega komandanta Ivana Kovačiča Efenka in zadnji večji žalni spektakel pogreb Franca Leskoška Luke leta 1983. Pogreb Ivana Kovačiča Efenka (kot tudi drugih vidnejših osebnosti) je bil organiziran do potankosti. V katalogu in v razstavnem prostoru sta predstavljena načrta pogrebne slovesnosti, kjer je vrisano in načrtovano vse do zadnje podrobnosti, kot so venci, kje stojijo svojci, zastave, godba, pevski zbor ...

V zadnjem poglavju kataloga se avtor posveti posameznikovi smrti in družbi ter postopkom, ki sledijo po smrti pokojnika. Ena taka stalnica so zapuščinski postopki, ki se vodijo pri okrajnih sodiščih. Historični pregled zapuščinskih formularjev ne kaže večjih vsebinskih sprememb. V smrtovnice so od samih začetkov vpisani podatki o pokojniku, njegovih otrocih, partnerju, stanu, prebivališču ... Z zapuščinskimi postopki je sodišče razdelilo pokojnikovo imetje, če oporoka ni obstajala. Pogosto spregledan, vendar izredno zanimiv dokument je Mrliška knjiga oskrbovancev hiralnice Vojnik, kjer je navedena zapuščina pokojnih oskrbovancev. Med uborno zapuščino so navedena krila, ponošene hlače, predpasniki, naglavne rute ipd.

Arhivsko gradivo, ki se navezuje na smrt, ne nastopa samo v mrliških knjigah, ampak se hrani v različnih fondih in zvrsteh gradiva. Avtor v zaključku poudarja, da je smrt dejstvo, s katerim se srečuje vsakdo izmed nas, zato ne sme biti strašljiva, nesprijemljiva ali tabuizirana. Med življenjem smo opazovalci smrti in na koncu kot glavni igralci, ki se bomo vsaj v enem delčku zapisali v zgodovino in pristali v arhivu.

Anja Prša

